

Okrogla miza v Slovenskem etnografskem muzeju (foto: Maja Kostric Grubišič, 11. 9. 2019, Slovenski etnografski muzej).

O ETNOLOGIJI V KONSERVATORSTVU TER O NJENI VLOGI PRI VAROVANJU IN OHRANJANJU KULTURNE DEDIŠČINE V 21. STOLETJU – IZKUŠNJE, VLOGA, IZZIVI

Poročilo in zaključki okrogle mize, 11. junij 2019

Izhodišče in razlogi za organiziranje okrogle mize

V Sloveniji smo leta 2008 po ocenah pripravljavcev sprejeli enega od najsodobnejših zakonov o varstvu kulturne dediščine v Evropi. V istem letu je Vlada Republike Slovenije sprejela tudi sklep o ustanovitvi javnega Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, s katerim je temeljito spremenila dotedanji način dela in organiziranosti varstvene službe. Ta je takrat temeljila še na regionalnem principu, saj centralizacija službe, ki se je začela leta 1999 z ločitvijo do tedaj enotne službe za varstvo naravne in kulturne dediščine na službo za varstvo kulturne dediščine in na službo za varstvo narave, še ni bila v celoti izvedena. Med reorganizacijo službe je bila priložnost, da bi konservatorska stroka na novo definirala vlogo in pomen matičnih ved v varstveni službi. Na podlagi novih znanj, ki

so jih prispevale posamezne znanstvene vede, se je družbeni pomen dediščine v zadnjih dvajsetih letih oziroma po letu 2008, ko je bil sprejet aktualni Zakon o varstvu kulturne dediščine, precej spremenil. V Delovni skupini etnologov konservatorjev,¹ ki deluje pri Zavodu za varstvo

¹ Delovna skupina etnologov konservatorjev deluje v okviru Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije od 80. let 20. stoletja in ima od vseh delovnih skupin na Zavodu najdaljšo kontinuiteto. Delovno skupino trenutno sestavlja 14 konservatorjev etnologov: Andreja Bahar Muršič (OE Ljubljana), Eda Belingar (OE Nova Gorica), Eda Benčič Mohar (OE Piran), Božena Hostnik (OE Celje), Barbara Klanšek (OE Celje), Lilijana Medved (OE Maribor), Damjana Pediček Terseglav (OE Ljubljana), Aleksandra Renčelj Škedelj (OE Ljubljana), Saša Roškar (OE Kranj), Dušan Strgar (OE Novo mesto), Andrejka Ščukovt (OE Nova Gorica), mag. Dušan Štepec (OE Novo mesto), dr. Mojca Tercelj Otorepec (OE Kranj) in Suzana Vešligaj (OE Maribor).

* Dušan Štepec, mag. etnološkega konservatorstva, konservatorski svetnik, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Novo mesto; dusan.stepec@zvks.si.

** Saša Roškar, konservatorska svetovalka, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Območna enota Kranj; sasa.roskar@zvks.si.

kulturne dediščine Slovenije, že dalj časa ugotavljamo, da nova spoznanja na področju preučevanja dediščine in procesov njenega nastajanja niso dovolj dobro vključena v konservatorsko prakso. Koliko se v konservatorstvu sploh zavedamo potrebe po celostnem pristopu k poznavanju in preučevanju dediščine? Ali je interdisciplinarnost, ki je pogoj za celostno obravnavo dediščine, v konservatorstvu dovolj prisotna? Če da, zakaj potem v konservatorski praksi še vedno velja tradicionalna delitev dediščine po posameznih matičnih »vrtičkih«? To je le nekaj vprašanj, ki si jih je treba zastaviti, ko govorimo o aktualnem stanju v konservatorstvu.

Zadnje dvajsetletno obdobje je primeren čas, da kritično ovrednotimo položaj etnologije v konservatorski službi, kjer nastopa kot ena od matičnih ved, in njen prispevek k razvoju konservatorske stroke na Slovenskem. Kaj etnologija prinaša v raziskovanje stavbarstva na Slovenskem in kaj k razvoju konservatorske stroke? Po čem se etnološki pristop v konservatorstvu razlikuje od pristopov drugih matičnih ved? Torej, kje smo in kam gremo s konservatorstvom v Sloveniji na sploh? Občutek je, da v Sloveniji nimamo povsem jasne vizije razvoja konservatorstva. Posledično izgubljam tudi celovit pogled na vlogo in pomen posameznih matičnih ved pri tem.

Da bi našli odgovore na nekatera od omenjenih vprašanj, dilem in izzivov, smo skupaj s Slovenskim etnološkim društvom in Slovenskim etnografskim muzejem organizirali okroglo mizo z naslovom O etnologiji v konservatorstvu ter o njeni vlogi pri varovanju in ohranjanju kulturne dediščine v 21. stoletju – izkušnje, vloga, izzivi. Okroglo mizo smo izvedli 11. junija 2019 v dvorani upravne stavbe Slovenskega etnografskega muzeja v Ljubljani.

Vsebinski povzetek okrogle mize

Na okrogli mizi, ki se je je udeležilo 44 udeležencev iz različnih strokovnih, raziskovalnih, kulturnih in pedagoških institucij ter z Ministrstva za kulturo, so vabljeni gostje, mag. Marinka Dražumerič, konservatorska svetnica, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Novo mesto, Alenka Černelič Krošelj, direktorica Posavskega muzeja Brežice in predsednica Slovenskega etnološkega društva, Silvester Gabersček, vodja Sektorja za nepremično kulturno dediščino, Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije, dr. Špela Ledinek Lozej, znanstvena sodelavka, Inštitut za slovensko narodopisje, ZRC SAZU, doc. dr. Sanja Lončar, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo, Filozofska fakulteta Sveučilišta v Zagrebu, doc. dr. Robert Peskar, generalni konservator, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, izr. prof. dr. Jaka Repič, predstojnik Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani, in mag. Gorazd Živkovič, deželni konservator, vodja deželnega spomeniškega urada za Koroško, spregovorili o izkušnjah, vlogi in izzivih etnologije v konservatorstvu v 21. stoletju.

Ker bi bil zapis o vsem povedanem na okrogli mizi preobsežen za to obliko poročila, v nadaljevanju podajava zgolj posamezne poudarke tega, kar so gosti in udeleženci okrogle mize povedali pri posameznih sklopih.²

Za uvod v okroglo mizo in kot njeno rdečo nit sta voditelja³ pred začetkom predvajala odlomek iz dokumentarnega filma *Izola – fragmenti* (1979–1984),⁴ v katerem konservator Ivan Sedej govori o delu etnologov pri prenovah starih mestnih jeder.

Vsebinska izhodišča za okroglo mizo so se dotaknila štirih vsebinskih sklopov, in sicer:

- problematike pomanjkanja temeljnih raziskav stavbarstva,
- pomanjkanja kadrovskih in strokovnih standardov v konservatorski službi,
- izobraževanja na področju razvoja stavbarstva in etnološkega konservatorstva, in
- sodelovanja med konservatorji in kustosi pri varovanju in ohranjanju premične, nepremične in nesnovne dediščine.

Problematika pomanjkanja temeljnih raziskav stavbarstva

Marinka Dražumerič je bila še kot študentka etnologije konec 70. let 20. stoletja vključena v prenovu starih mestnih jeder. Takrat so bila postavljena zelo dobra izhodišča za etnološko raziskovanje urbanih središč, kar je sovpadalo s konservatorskimi prizadevanji za fizično prenovu pomembnih mestnih jeder na Slovenskem, ki jih je vodil arhitekt in konservator Peter Fister. Arhitekti so pri načrtovanju prenove potrebovali tudi podatke o tem, kakšno je bilo življenje v mestnih jedrih in kako omogočiti kontinuiteto življenja v njih po prenovi. Terenske raziskave so izvajali študentje arhitekture, etnologije in sociologije. Kot mlada konservatorica se je pozneje srečala s problematiko varstva dediščine v mestnem okolju, in sicer leta 1981 z raziskavo načina življenja na Bregu⁵ v Novem mestu. Na žalost se tovrstne raziskave v urbanih okoljih niso več razvijale, saj v 80. in 90. letih 20. stoletja celovitih prenov

2 Okrogla miza je bila zvočno posneta. Zvočni zapis in njegovo transkripcijo hrani Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, OE Novo mesto, v dokumentaciji o organizaciji in izvedbi okrogle mize.

3 Okroglo mizo sta vodila mag. Dušan Štepec in Saša Roškar, ki sta zanjo pripravila tudi vsa vsebinska izhodišča.

4 »Izola – fragmenti (1979–1984), 1984, Izola. Center za etnološki film pri Goriškem muzeju, Medobčinski zavod za spomeniško varstvo Piran. S8, barvni, zvočni, 23 min. Strokovno vodstvo Zvona Ciglič in Zora Žagar, scenarij, kamera, montaža in režija Naško Križnar.

5 Breg je strnjen stavbni niz skromnih hiš na južnem robu novomeškega starega mestnega jedra, ki se na kamnitih pečinah slikovito dviga nad levim bregom reke Krke. Marinka Dražumerič je izsledke raziskave omenjenega novomeškega predela leta 1988 objavila v 36. številki *Kronike* pod naslovom *Življenje na novomeškem Bregu*.

mestnih jeder ni bilo več, zato so se etnologi usmerili bolj v raziskovanje kmečkega podeželja. Marinka Dražume-rič je iz svojih konservatorskih izkušenj izpostavila zlasti potrebo po izdelavi spomeniškovarstvenih topografij. Po njenem mnenju bi topografije morala izdelovati konserva-torska služba, vendar za to ni ne časa ne energije. Omenila je še, da je bila v 70. letih 20. stoletja izdelana Faza A,⁶ pri kateri je etnologijo pokrival Ivan Sedej. To je bil zadnji sistematični pregled stavbnega fonda, žal se s podobnimi pregledi spomeniškega fonda ni več nadaljevalo.

Špela Ledinek Lozej je po razmišljanju kolegice konser-vatorke na področje raziskovanja stavbarstva pogledala z vidika raziskovalne institucije, s katere prihaja. Pojasnila je, da bi se moral njen inštitut s področjem stavbarstva na-čeloma bolj ukvarjati; vedno se zatakne pri človeških in finančnih virih. Inštitut izvaja programe in projekte, ki se financirajo iz različnih virov. Ti viri mu omogočajo delo-vanje in obstoj, zato mora nujno sodelovati v projektih. Posledica tega je, da se na določenih raziskovalnih temah ne da delati kontinuirano več let skupaj. Iz tega razloga je zelo težko neko raziskovalno temo, na primer raziskavo stavbarstva, načrtno zastaviti in jo potem postopoma siste-matično raziskati. Opozorila je, da je treba razlikovati med temeljnimi raziskavami stanovanjske in bivalne kulture, rabe prostora na eni strani in na drugi strani aplikativnimi raziskavami, ki imajo rezultat v katalogih, topografijah, preglednicah itd. Po njenem mnenju gre tu za dva različ-na načina raziskovanja. V nasprotju z aplikativnimi raz-iskavami raziskovalca pri temeljnih raziskavah zanimajo posebnosti, deviacije oz. tisto, kar odpira nove raziskoval-ne vidike. Ugotavlja, da sta na Inštitutu glavni omejitvi pri načrtovanju in izvajanju raziskovanja čas in financer. Ti dve dejstvi določata kratek časovni plan za izvedbo in aplikativni fokus raziskave.

Jaka Repič je v imenu Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo izpostavil njihov interes za temeljne raz-iskave stavbarstva. Po njegovem bi morali ločevati tiste raziskave, ki jih lahko opravi Oddelek sam, od tistih, ki se jih lotevajo študentje v svojih diplomskih, magistrskih in doktorskih delih. Oddelek je doslej izvajal tovrstne raziskave le v tolikšni meri, kolikor je za to imel interes posamezni profesor, kot na primer kolega Vito Hazler, ki te raziskave še vedno izvaja in razvija. Repič hkrati ugotav-lja, da so tovrstne raziskave vključene tudi v raziskovalni program slovenske identitete v evropskem in svetovnem kontekstu, čeprav je stavbarstvo v njem slabše zastopano. Po drugi strani pa so raziskave Oddelka s temo stavbarstva na urbanih območjih razširjene tudi na področja, ki so del konservatorstva in presegajo zgolj t. i. ljudsko stavbarstvo.

Vse te raziskave seveda niso aplikativne in namenjene konservatorstvu in konservatorjem pri njihovem strokov-nem delu. Možnost aplikativnih raziskav ponujajo skupni raziskovalni projekti, npr. v okviru posamezne doktorske raziskave, v kateri bi sodelovali doktorski kandidati iz prakse oziroma konservatorskih vrst, ki bi med študijem dopolnjevali svoje znanje. Tisto, kar Oddelek trenutno po-nuja, je predvsem prostor za razvoj teoretskih vprašanj in metodologije. Etnološka in kulturnoantropološka metodo-logija gre v zadnjih desetletjih v smer participativnosti, da dediščino obravnavamo kot širšo kategorijo in ne zgolj kot materialno dediščino, o kateri sme arbitrarno odločati le institucionalno varstvo.

Sanja Lončar je predstavila izkušnje iz Hrvaške. Na fakul-tetah v Zagrebu in Zadru ter na Inštitutu za istraživanje i humanistiku v Zagrebu po njenih izkušnjah ni posebnega interesa za raziskovanje stavbarstva. Nekaj več zanimanja je za urbano etnologijo. V njenem okviru se je v Zagrebu pred leti izvajal večji raziskovalni projekt, v katerem so obravnavali širše kulturološke procese v mestu. Pomanj-kanje tovrstnih temeljnih raziskav pogreša tudi za podeže-lje, kjer lahko govorimo bolj o raziskavah vasi in manjših naselij. Trenutno je na Filozofski fakulteti v Zagrebu ona edina, ki se ukvarja s tovrstnimi raziskavami. Na Oddel-ku za etnologijo in antropologijo na Filozofski fakulteti v Zadru se kolega Mario Katić ukvarja bolj s krajino kot pa z arhitekturo. Na Inštitutu za etnologijo i folkloristiko v Zagrebu pa tam ni danes nikogar več, ki bi se še ukvarjal s tem področjem; zadnja je bila Aleksandra Muraj. Sanja Lončar je tudi za Hrvaško izpostavila problem zagotavlja-nja kontinuiranega raziskovanja ene teme in zagotavljanja finančnih sredstev zanj.

Gorazd Živkovič je predstavil izkušnje iz Avstrije, kjer je stanje nekoliko drugačno. V avstrijsko spomeniškovar-stveno zakonodajo etnologija ni vključena, zato v njej ni zaposlenih etnologov. Ti so zaposleni v muzejih, npr. v muzejih na prostem. Teh je v Avstriji veliko, saj ima vsaka dežela svoj muzej na prostem. Sam je začel konservatorsko kariero leta 1995 v Nižji Avstriji, kjer je največji deželni oddelek za spomeniško varstvo. Od leta 2012 je zaposlen na deželnem spomeniškem uradu za Koroško, kjer so imeli izjemoma zaposlenega tudi etnologa, ki pa svoje matične vede med umetnostnimi zgodovinarji ni uspel uveljaviti. Poudaril je, da sta bili v Avstriji dolgo v ospredju predvsem poveljna obnova in skrb za cerkve. Danes ima vsaka av-strijska škofija svoj gradbeni oddelek, ki skrbi za posege na cerkvah in drugih objektih v lasti Cerkve. Ti gradbeni oddelki se zelo dobro povezujejo s konservatorsko službo. V nasprotju s cerkvami pa ima konservatorsko delo na t. i. anonimni arhitekturi povsem druge značilnosti, povezano je z lastniki kmetij, ki navadno nimajo posebnega razume-vanja za varovanje in ohranjanje kulturne dediščine. Glede izdajanja topografij spomeniškega fonda v Avstriji je pove-dal, da gre v zadnjem obdobju pri njih trend bolj v izdajanje

6 Faza A so spomeniške karte in sezname zavarovanih kulturnih in naravnih spomenikov ter območij, pripravljene po posameznih občinah, ki jih je Ljubljanski regionalni zavod za spomeniško varstvo pripravljal leta 1972.

poljudnoznanstvenih publikacij, in sicer kolegov iz drugih inštitucij, predvsem muzejskih; konservatorji tega dela, podobno kot v Sloveniji, ne zmorejo.

Alenka Črnelič Krošelj je poudarila muzejski vidik problematike raziskovanja stavbarstva. Omenila je, da imajo muzeji nekoliko drugačen okvir delovanja kot konservatorska služba, ki jo k delu na terenu zavezuje zakon, njihovo delo pa ima tudi določene pravne učinke. V nasprotju s konservatorsko službo se v muzejih ukvarjajo predvsem s programskimi vsebinami, s katerimi muzejske postavitev po potrebi spreminjajo in dopolnjujejo. Delo v muzejih se intenzivira, sproti se morajo odzivati na dogajanje v okolju. Iz teh razlogov se v muzejih težko lotevajo daljših raziskovalnih projektov, s čimer se seveda ne strinja. Pri raziskavah zagovarja interdisciplinarnost, vključevanje različnih strokovnjakov, delo z ljudmi in zanje.

Vito Hazler, upokojeni profesor z Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani, je poudaril, da so po njegovih izkušnjah raziskave odvisne od ljudi, ki delajo v inštitucijah. Sam je v svojih konservatorskih časih zelo veliko raziskoval skupaj s kolegom Jožetom Hudalesom, ki je takrat delal kot kustos v Velenjskem muzeju. Iz konservatorske prakse se spominja sodelovanja med kolegi konservatorji iz celjskega zavoda, kjer so skupaj uspešno opravili raziskavo in pripravili strokovne podlage za varovanje dediščine v Logarski dolini. V nadaljevanju je dodal še nekaj izkušenj o raziskovanju v okviru predmetov stavbarstva in konservatorstva, ki ju je predaval na Oddelku. Ugotavlja, da so se študentje radi udeleževali raziskav in terenov. Tudi uporabnost njihovih diplomskih in magistrskih del je bila po njegovi oceni na zelo visoki ravni. S pomočjo raziskovalnih delavnic, ki jih je Oddelek organiziral za študente, so ugotovili, da so usmeritve predmeta pravilne. Izkazalo pa se je tudi, da tovrstnih raziskav ni mogoče opravljati brez sodelovanja konservatorske službe. Opozoril je na pomanjkljivo raziskovanje stavbne dediščine, zlasti je bil kritičen do parcialnih raziskav, npr. pri raziskavah fevdalnih posestev, kjer na primer umetnostni zgodovinarji obravnavajo le del grajskih stavb, ne pa vseh. Sam je prav z raziskavami grajske arhitekture dokazal potrebo po vključevanju etnologov.

Pomanjkanje kadrovskih in strokovnih standardov v konservatorski službi

Marinka Dražumerič je poudarila, da je bilo v njenem začetnem obdobju konservatorjevo delo povsem prepleteno z delom drugih kolegov. Vsi so, da se je program izvedel do konca, pomagali vsem. Sodelovanje med kolegi in strokami so zahtevali tudi sami kulturni spomeniki, najzahtevnejši med njimi npr. samostan Pleterje, gotska cerkev v Šentrupertu na Dolenjskem. Takrat so imeli novomeški konservatorji še zelo malo izkušenj, zavod je bil ustanovljen šele leta 1983. Z leti se je okreplil z novimi kadri z bolj specifično izobrazbo. Konservatorsko delo je postalo

manj povezovalno in vse bolj strukturirano. Poleg tega so se posamezniki specializirali za posamezne zvrsti oziroma segmente dediščine. Po njeni oceni je v konservatorski službi danes še vedno veliko sodelovanja. Je ena redkih javnih služb, kjer so zaposleni zelo različni profili z različno izobrazbo, kar je seveda velika prednost za strokovno delo.

Robert Peskar je pojasnil, da je Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije v preteklosti delo konservatorjev poskušal poenotiti na različne načine, z internimi navodili za izvajanje strokovnega dela, z ustanavljanjem in delovanjem različnih komisij in delovnih skupin, z organiziranjem izobraževanj in delavnic. Po letu 2000, ko se je začela centralizacija Zavoda, je bilo narejenih kar nekaj premikov k poenotenju dela, vendar pa ne še do te stopnje, da bi bili lahko zadovoljni. Omenil je, da imajo ponekod po Evropi področje strokovnih standardov bistveno bolj urejeno. Izpostavil je avstrijsko konservatorsko službo. Zavod si v zadnjem obdobju še posebej prizadeva, da bi področje strokovnih standardov postopoma uredil z internimi navodili za strokovno delo. Leta 2016 so bila na Zavodu sprejeta prva navodila, ki se dotikajo protokola sprejemanja strokovnih odločitev. V pripravi so navodila številka dve, ki bodo obravnavala določitev konservatorskih in restavratorskih del po zahtevnosti. Nadaljevali bodo z navodili za izvajanje raziskav in preiskav ter za dokumentiranje objektov kulturne dediščine. Možnost za implementacijo strokovnih standardov v konservatorsko prakso vidi tudi v zakonodaji in podzakonskih aktih. Dokler tega ne bo narejenega, so vsa navodila le priporočilne narave in niso obvezna za strokovno delo. Vsekakor pa je mnenja, da se s postavitvijo strokovnih standardov zagotavlja tudi večja integriteta konservatorjevega dela.

Silvester Gabersček je razložil, da je Ministrstvo za kulturo zainteresirano za čimprejšnjo pripravo strokovnih standardov. Prizadevanja za njihovo izdelavo segajo še v čas nekdanje države, ko si je za to prizadeval Jože Humer,⁷ vendar do tega zaradi velikega odpora konservatorjev na terenu ni prišlo. Prizadevanja so oživela po letu 1991 z idejo, da se na relaciji Ministrstvo za kulturo in Zavod ustanovi posebna delovna komisija, ki bo pripravila strokovne standarde. Žal do tega ni nikoli prišlo. Poudaril je, da ni ministrstvo tisto, ki bi usmerjalo konservatorsko službo, ji dajalo navodila, kako in kaj naj dela. V tem smislu konservatorska služba je in mora biti samostojna. Izdelava in sprejetje strokovnih standardov je absolutno v domeni konservatorske službe in ne Ministrstva za kulturo. Prav tako to velja za izdajo temeljne konservatorske literature. Lahko pa ministrstvo finančno podpre npr. določena prizadevanja konservatorske službe na tem področju, npr. pri izdaji temeljne konservatorske literature.

⁷ Jože Humer je avtor dela z naslovom *Naravna in kulturna dediščina in njeno varovanje v Sloveniji: Gradivo Republiškega Komiteja za kulturo* iz leta 1989.

Gorazd Živkovič je v povezavi z avstrijskimi strokovnimi standardi poudaril, da so v preteklosti konservatorjem v Avstriji očitali, da na terenu delajo različno, eni boljše, drugi slabše. V njihovi konservatorski službi so si zato zastavili cilj, da pripravijo strokovne standarde oziroma smernice za izvajanje strokovnega dela. S tem so želeli dvigniti raven strokovnega dela tudi pri slabših konservatorjih. Predvsem pa so strokovni standardi tudi psihološka opora konservatorjem, ki so na terenu izpostavljeni kritiki. Ugotavlja, da so strokovni standardi v konservatorski službi potrebni tudi zato, ker se svet spreminja. Danes imamo na gradbenem področju opravka z vrsto določil glede zagotavljanja požarne in potresne varnosti ter drugih določb, ki zadevajo gradbeno-tehnične zahteve, ki jih je treba upoštevati tudi pri konservatorskem delu. V preteklosti so konservatorji reševali kulturni spomenik samo z upoštevanjem predpisov s področja varstva kulturne dediščine, danes pa to ni dovolj. Konservatorji zato potrebujejo standarde, da se lahko pri svojem delu in komunikaciji z drugimi deležniki, ki sodelujejo pri obnovi, nanje oprejo. Zelo dobro se obnesejo standardi za gradbeno-zgodovinsko raziskovanje kulturnih spomenikov, ki jih avstrijski konservatorji uporabljajo, ko predpisujejo zahteve za izdelavo dokumentacije. Strokovni standardi so poenotili njihovo delo. Po njegovem prepričanju morajo biti standardi jasni in kratki, le tako bodo uporabni v praksi.

Izobraževanje na področju razvoja stavbarstva in etnološkega konservatorstva

Jaka Repič je razložil, da so na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo v procesu bolonjske prenove poskrbeli za prenovo študijskih programov na vseh treh stopnjah, na diplomski, magistrski in doktorski. Na vseh so vključene tudi obvezne vsebine o kulturni dediščini, razvoju stavbarstva, konservatorstvu in muzeologiji. Kar pomeni, da diplomant njihovega oddelka študija brez teh predmetov ne more končati. Opozoril je, da gre pri študiju na Oddelku vendarle za študij etnologije in kulturne antropologije in ne za študij etnološkega konservatorstva. Največji prispevek, ki ga Oddelek prispeva k razvoju konservatorstva, je znanje o etnološki metodologiji – pristop k obnovi z ljudmi in zanje. Na Oddelku so vedno odprti za sodelovanje s konservatorji na terenu in v posameznih raziskovalnih projektih. Tovrstna sodelovanja s konservatorji Zavoda potekajo pri vajah predmeta Etnološko konservatorstvo, ki jih zadnjih pet let izvaja Miha Kozorog. Dodal je še svoje stališče k problematiki vključevanja konservatorjev v pedagoške procese na univerzah. Po njegovem zadeva ni enostavna, predavatelj na univerzi potrebuje doktorat, izpolnjevati pa mora tudi pogoje za habilitacijo. Na Oddelku si želijo, da bi se kdo izmed konservatorjev specializiral z doktoratom in bi pri njih predaval na podlagi delne zaposlitve, urejene med Zavodom in fakulteto. Špela Ledinek Lozej je o izobraževalnih možnostih na Po-

diplomski šoli ZRC SAZU, kjer poteka podiplomski program v sedmih modulih,⁸ pojasnila, da sta področji stavbarstva in stanovanjske kulture vključeni samo v modul Slovenske študije – tradicija in sodobnost. Nosilka predmeta Poglavlja iz materialne kulture Slovencev je Maja Godina Golja. Predmet tega modula so med drugim tudi stavbarstvo, dediščina in procesi njenega nastajanja. Po njeni oceni ta študij ne more odgovoriti na vse izzive sodobnega konservatorstva, saj so tu potrebna številna druga znanja, npr. s tehničnega, z gradbenega in arhitekturnega področja. Ta študij po njenem ne oblikuje konservatorja. Misli, da bi morali znanstvene raziskave izvajati kar konservatorji sami, saj imajo stik s terenom in stavbnim fondom. Ministrstvo za kulturo in Zavod pa bi morala njihove znanstvene raziskave podpirati in konservatorje raziskovalce razbremeniti njihovega birokratskega dela. Predlaga, da se na Zavodu po vzoru Centra za preventivno arheologijo ustanovi preventivni center za preučevanje stavbne dediščine.

Sanja Lončar je na kratko predstavila značilnosti izobraževalnega sistema na Hrvaškem in pojasnila, da so leta 2005 prešli na bolonjski izobraževalni sistem. Pred tem so vsi študentje etnologije, arheologije, umetnostne zgodovine, zgodovine in muzeologije poslušali obvezne seminarje, kot sta Uvod v muzeologijo in Uvod v varstvo in ohranjanje kulturne dediščine, ki ju je predaval profesor Ivo Maroevič. Po letu 2005 je prišlo do določenih sprememb. Pedagoški procesi so se začeli osredotočati na lastne matične vede in izvajati znotraj njih. Na Oddelku za informacijske znanosti so uvedli predmet Upravljanje s kulturno dediščino, na Oddelku za umetnostno zgodovino so na podiplomskem študiju uvedli konservatorsko smer. Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo je ostal brez obveznih konservatorskih vsebin. Edini študij na diplomski stopnji Filozofske fakultete v Zagrebu, ki vključuje obvezne vsebine iz konservatorstva, je študij na Oddelku za umetnostno zgodovino, kjer je vsebina usmerjena v zgodovinski prikaz konservatorske misli in vključuje seminar o premični in nepremični dediščini. Na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo se trenutno izvajata dva seminarja, in sicer o varstvu in ohranjanju kulturne dediščine in o nesnovni dediščini.

Gorazd Živkovič je predstavil avstrijske izkušnje izobraževanja konservatorjev. V Avstriji obstaja študij restavracije, konservatorstva pa ni mogoče študirati. Nekaj vsebin iz konservatorstva predavajo na fakultetah za arhitekturo in oddelkih za umetnostno zgodovino. Tisti, ki želijo študirati varstvo in ohranjanje kulturne dediščine, se odpravijo na podiplomski študij v Nemčijo, in to v Bamberg, Berlin ali Stuttgart.

⁸ Špela Ledinek Lozej je od jeseni 2019 na tem podiplomskem programu nosilka predmeta Dediščina, dediščinski procesi in prakse, pri katerem je poudarek na kritičnem razmisleku o dediščinskih procesih.

Robert Peskar je predstavil pedagoški proces v okviru Zavoda. Ta pokriva bolj promocijo in populariziranje varstva kulturne dediščine, kjer ima Zavod tudi najbolj jasno vizijsko. Ta vključuje izobraževanje ne samo zaposlenih, temveč tudi vseh zunanjih zainteresiranih za kulturno dediščino na Slovenskem in njeni obnovi. Zavodska prizadevanja za zdaj ne gredo v smer, da bi načrtno vzgajali predavatelje konservatorstva na univerzah, saj želijo dobre in perspektivne kadre zadržati na Zavodu. Po drugi strani gre v Sloveniji za relativno majhno potrebo po kadrih, saj je vpisov študentov na družboslovje iz leto v leto manj. Opozoril pa je, da so v preteklosti na fakultetah predavali številni eminentni profesorji iz vrst konservatorjev (npr. France Stele, Nace Šumi, Peter Fister, Vito Hazler ...). Poudaril je, da zaradi potreb po strokovnih avtoritetah, ki bi prispevale svoje znanje pri najzahtevnejših konservatorskih vprašanjih, v konservatorstvu potrebujemo tudi akademsko sfero. Suzana Vešligaj z mariborske območne enote Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije je praktične terenske izkušnje poudarila kot odločilne za oblikovanje konservatorjev. Konservatorji s svojim znanjem in izkušnjami lahko bistveno obogatijo pedagoški proces na fakultetah. Dober zgled tega je kolega Vito Hazler, ki je izobraževal študente na podlagi svojih konservatorskih izkušenj. Zato se ji zdi zelo pomembno, da se konservatorje vključi v pedagoške procese na fakulteti. Opozorila je, da je medinstitucionalnega sodelovanja premalo, zato bi bilo intenzivnejše sodelovanje med Zavodom in posameznimi oddelki na Filozofski fakulteti zelo pomembno.

Rajko Muršič, redni profesor na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo, je predstavil manj znano dejstvo, da so pred več kot desetimi leti skupaj z oddelki za umetnostno zgodovino, arheologijo in zgodovino pripravili študijski program z naslovom Muzeologija in konservatorstvo. Na žalost tega programa Filozofska fakulteta iz finančnih razlogov ni uspela akreditirati. Prepričan je, da bi se danes pogovarjali o drugih stvareh, če bi omenjeni študijski program takrat zaživel. Dodal je še nekaj pomembnih podatkov iz zgodovine prizadevanj za vključitev muzeologije in konservatorstva na Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo. Že v 50. letih 20. stoletja se je na Oddelku predaval predmet Muzeologija, ki se mu je leta 1974 priključil še predmet Konservatorstvo. Po letu 1980 je Oddelek uvedel 60-urni predmet o etnološkem konservatorstvu. Po bolonjski prenovi šolskega sistema se je obseg ur povečal na 120 oziroma 180 pedagoških ur. Študentje na Oddelku danes poslušajo dva- do trikrat več konservatorskih vsebin, kot so jih poslušali v 80. letih 20. stoletja.

Jože Hudales, izredni profesor na Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo, je kolega Rajka Muršiča dopolnil s podatkom, da so omenjeni program pripravljali v letih 2005–2006. Predviden je bil specialistični študij muzeologije in konservatorstva, ki ga je na Oddelku pripravljala prav Hudales. Začetki prizadevanj za pripravo interdisci-

plinarnega študijskega programa pa po njegovem segajo že v drugo polovico 90. let 20. stoletja na pobudo takratnega predstojnika Oddelka, profesorja Božidarja Jezernika. Žal so takratni pogovori ostali zgolj na ravni idej. Študijski program je pozneje pripravil sam na podlagi pregleda dobrih praks po Evropi. Od vseh prizadevanj je na koncu ostal študijski program Heritologija, ki je po njegovem kar velik uspeh Filozofske fakultete. Sam je koordinator tega študijskega programa, ki je na začetku več obetal. Potrudil se bo, da se vanj vpišejo novi študentje.

Robert Peskar je za primerjavo predstavil še situacijo na Oddelku za umetnostno zgodovino, kjer predava konservatorstvo. Pojasnil je, da program konservatorstva obsega skupaj 60 pedagoških ur, od tega 30 ur predavanj in 30 ur seminarja. Priznal je, da imajo študentje trenutno manj možnosti za spoznavanje dela in specifične konservatorske službe, saj zaradi slabega oziroma neugodnega termina predavanj težko izpelje seminar na terenu.

Sodelovanja med konservatorji in kustosi pri varovanju in ohranjanju premične, nepremične in nesnovne dediščine

Alenka Černelič Krošelj je predstavila nekaj svojih izkušenj pri sodelovanju s konservatorsko službo. Ugotavlja, da so medinstitucionalna sodelovanja na splošno težka, saj za kaj takega enostavno nismo še dovolj zreli. S konservatorji in z njihovimi območnimi enotami ima dobre in slabe izkušnje. Z njimi je sodelovala v različnih vlogah, v imenu lastnika, upravljavca in investitorja. Pogosto je nastopala tudi kot mediatorica med konservatorji in preostalimi deležniki obnove. Na splošno pogreša enakovredno sodelovanje tudi drugih deležnikov pri obnovi dediščine, saj je njihovo sodelovanje za uspešnost obnove nujno. Kritična je do tega, da se strokovnjaki radi izgovarjajo na pomanjkanje časa. Po njenem si mora strokovnjak vzeti čas za problematiko varstva in ohranjanja dediščine, se pogovoriti z vsemi deležniki in skupaj načrtovati, kako in kaj. Zaradi posebne narave dela v muzejih si ne more predstavljati, da bi kustosi sodelovali s konservatorji na terenu pri skupnem popisovanju nepremične, premične in nesnovne dediščine. Pri svojem delu težko načrtujejo skupne projekte, saj skaka iz projekta v projekt in težko dolgoročno načrtujejo. Že z rednim delom imajo veliko dela, skrbeti pa bi morali še za zasebne zbirke na terenu. Zavida arheološki stroki v konservatorstvu, kjer so s standardi, pravilniki in z navodili pripravili sistematični pristop k najdbam na terenu, obdelavi in predaji gradiva v pristojni muzej. Pohvalno je tudi, da je Zavod uspel vzpostaviti mrežo ponudnikov na trgu, ki so pristojni za arheološke raziskave in izkopavanja.

Robert Peskar je kolegico Černelič Krošelj dopolnil z mnenjem, da v arheologiji ni vse tako idealno, kot se zdi na prvi pogled. Po njegovem je Zakon o varstvu kulturne dediščine iz leta 2008 povzročil vrsto anomalij. Ena od teh je, da je predvidel raziskave in odstranitev ogrožene arheolo-

ške dediščine, kar je seveda v nasprotju z načeli varstva in ohranjanja kulturne dediščine na mestu nastanka (*in situ*). Poleg tega na Zavodu ugotavljajo, da izvajalci predhodnih arheoloških raziskav in arheoloških izkopavanj ne uspejo povsem zagotavljati vseh strokovnih standardov, ki so določeni s posameznimi pravilniki, saj delo dobi tisti, ki ponudi najcenejšo izvedbo dela, ne glede na to, ali bo zaradi (pre)nizke cene lahko upošteval vse strokovne standarde.

Jaka Repič je glede medinstitucionalnega sodelovanja poudaril možnost, da študentje na Zavodu opravijo redno prakso. Na prvi in drugi stopnji morajo opraviti skupaj štiri prakse, katerih cilj je spoznavanje poklicev, praktičnih poklicnih veščin in specifične drugih institucij ter razvoj socialnih veščin. Oddelek študentom ne določa, kje morajo opraviti prakso, temveč si jo študentje sami organizirajo. Na Oddelku imajo zelo dobro izkušnjo z opravljanjem praks svojih študentov v Slovenskem etnografskem muzeju, s katerim je Oddelek sklenil tudi dolgoročni dogovor. Po njegovem bi podoben dogovor Oddelek lahko sklenil tudi z Zavodom za varstvo kulturne dediščine Slovenije. Ta naj na Oddelek posreduje opis del, ta pa bo med študenti poskrbel za promocijo. Poleg praks so po njegovem dobra oblika sodelovanja tudi terenske vaje in poletni raziskovalni tabori. Teh Oddelek ne organizira, je pa po njegovem zanje med študenti kar nekaj zanimanja.

Špela Ledinek Lozej se je vključila v pogovor o neizkoriščenih možnostih medinstitucionalnega sodelovanja, in sicer na primeru Toneta Cevca in njegovega dela. Cevc je sodeloval z Vlastom Kopačem, takratnim ravnateljem Medobčinskega zavoda za spomeniško varstvo v Ljubljani, nato pa v interdisciplinarnih raziskavah z arheologi. Prav ta sodelovanja z različnimi institucijami in vedami je po mnenju Ledinek Lozejeve pri njem spodbudilo nove raziskovalne procese. Sama vidi prednosti medinstitucionalnega in interdisciplinarnega dela v bolj plodnem strokovnem delu, zato ga je po njenem mnenju treba spodbujati, še zlasti takrat, kadar so temu naklonjene tako institucije kot posamezniki.

O težavnem premoščanju medinstitucionalnih pogledov na skupno obravnavanje materialne in nematerialne kulturne dediščine sta spregovorila tudi gosta iz Avstrije in Hrvaške.

Gorazd Živkovič je izpostavil učni center v Mauerbachu⁹ pri Dunaju, kjer organizirajo različne izobraževalne delavnice o obnovi kulturne dediščine. Delavnice so načrtovane interdisciplinarno in so odprte za strokovnjake in vso preostalo zainteresirano javnost. Pri nematerialni dediščini v Avstriji je opozoril, da se z njo ne ukvarjajo na državni ravni, temveč na lokalni in regionalni (deželni). Z njo se

ukvarjajo predvsem društva, ki v njej prepoznajo svojo identiteto. Omenil je, da so bila v zadnjem času uspešna koroška prizadevanja za uvrstitev lokalnih (slovenskih) ledinskih in hišnih imen na Unescov seznam nesnovne kulturne dediščine Avstrije. Pobuda je prišla iz lokalnega okolja, kar je tudi prav, saj lahko le to zagotavlja preživetje dediščine, ne pa spomeniško varstvo ali narodopisni inštitut. Dodal je še, da se pri svojem konservatorskem delu na avstrijskem Koroškem redno povezuje z etnologi z Inštituta Urbana Jarnika v Celovcu. To ni običajna praksa, saj so konservatorji formalno odgovorni samo za kulturne spomenike, njihovo arhitekturno zasnovo, ne pa tudi za notranjo opremo. Vsekakor se pri državnem spomeniškem varstvu inventarizaciji notranje opreme v kulturnih spomenikih po možnosti izognejo, ker vedo, da je to opremo težko spremljati in nadzirati. Zlasti grajska oprema je v Avstriji iskano tržno blago. Iz tega razloga notranja oprema navadno ni razglašena skupaj s kulturnim spomenikom. Izjema je oprema javnih in cerkvenih spomenikov, kjer velja še spomeniški zakon iz leta 1924.

Sanja Lončar je pojasnila, da njihovo osnovno organizacijo varstva kulturne dediščine poleg Ministrstva za kulturo predstavlja še 21 regionalnih konservatorskih oddelkov in en mestni oddelek, ki pokriva njihovo glavno mesto. Ti oddelki so nastali s centralizacijo starih zavodov, v katerih je bilo v preteklosti zaposleno bistveno več etnologov. Trenutno na Hrvaškem v 10 konservatorskih oddelkih ni zaposlenega etnologa. Zelo pogosto njegovo delo opravlja kar umetnostni zgodovinar. Etnologi se v konservatorskih oddelkih največ ukvarjajo z nepremično kulturno dediščino, s premično in z nesnovno pa se ukvarjajo zaposleni na Upravi za varstvo kulturne dediščine na Ministrstvu za kulturo, kjer so za ta področja organizirane posebne službe.

Rajko Muršič je opozoril na pomen dokumentarnega filma, katerega odlomek je bil predvajan na začetku okrogle mize. Po njegovem nas je vsebina filma spomnila na to, da se je etnološko konservatorstvo z interdisciplinarnim sodelovanjem začelo najprej v mestih. Šele pozneje so etnologi konservatorji začeli delati tudi po vaseh. Tisto, kar se mu zdi izjemno pomembno za prihodnost etnologije in konservatorstva, je, da morajo biti diplomanti Oddelka še naprej sposobni delati v urbanih okoljih. Zelo pomembno oziroma nujno je, da se etnologe konservatorje ponovno vključi v konservatorsko delo v mestih, saj je tu ogromno dela in še več ga bo. Izpostavil je, da ga zato zelo moti, ker vodstvo konservatorske službe ne omogoči razmer za vključevanje etnologov konservatorjev za delo v mestih.

Vito Hazler je poudaril še problematiko zagotavljanja interdisciplinarnosti v konservatorski stroki. Interdisciplinarni pristop v konservatorstvu je bil po njegovem v preteklosti zelo prisoten zlasti pri izdelovanju konservatorskih načrtov. Žal je to prakso nova varstvena zakonodaja po letu 2008 bistveno omejila oziroma liberalizirala, saj poleg Restavratorskega centra konservatorske načrte lahko

⁹ Gre za Informations- und Weiterbildungszentrum Bundesdenkmalpflege, ki ima sedež v kartuziji Mauerbach pri Dunaju. V njem letno organizirajo okoli 25 učnih delavnic za konservatorje, restavratorje, obrtnike in druge zainteresirane.

izdelujejo tudi zunanji izvajalci. Sam zagovarja, da mora biti izdelovanje konservatorskih načrtov izključno naloga Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije. Po njegovi oceni gre za vrhunske strokovnjake, ki so usposobljeni za vodenje obnove kulturnih spomenikov. Predlagal je, da se kot enega od sklepov okrogle mize sprejme zaključek, da se izdelovanje konservatorskih načrtov zaupa izključno Zavodu za varstvo kulturne dediščine Slovenije.

Robert Peskar se je načeloma strinjal z oceno Vita Hazlerja, je pa ob tem omenil, da se v konservatorski vsakdanji praksi srečujejo z absurdnimi situacijami, ko na primer nezkušen konservator na terenu poučuje obrtnega mojstra z dolgoletnimi izkušnjami, kako tehnološko izvesti določeno obrtniško delo na kulturnem spomeniku. To je po njegovem nesprejemljivo. Konservator se mora zavedati svojega znanja in zmožnosti. Naučiti se mora spoštovati delo in izkušnje obrtnikov oziroma izvajalcev. Ugotavlja tudi, da konservatorjem primanjkuje določenih znanj. Tega so do določene mere krivi sami konservatorji, ker ne poskrbijo, da bi se iz določenih znanj dodatno izobrazili. Delno pa krivdo pripisuje tudi samemu Zavodu, ker še nima pripravljenega nabora izobraževalnih programov za pridobitev osnovnih konservatorskih znanj. Povedal je še, da po njegovi oceni ni dobro, da ima konservatorska služba preveliko avtoritativno moč, saj je to delo ves čas pod drobnogledom javnosti. Še zlasti pa je opozoril na dejstvo, da v Sloveniji namenimo premalo finančnih sredstev za obnovo kulturne dediščine. Zelo dobro imamo urejeno pravno zaščito dediščine, nimamo pa učinkovitega sistema financiranja njene obnove. Dokler tukaj ne pride do določenega premika, v državi ne moremo pričakovati bistvenih sprememb pri varstvu in ohranjanju kulturne dediščine. Dodal je še, da bi na tej okrogli mizi pričakoval še kakšnega predstavnika odgovornih resorjev, npr. z Ministrstva za kulturo, Ministrstva za finance.

Sklepi okrogle mize¹⁰

1. Pogovor na okrogli mizi je pokazal, da je treba o obravnavanih strokovnih temah bolj pogosto odprto in javno diskutirati.
2. Vlogo etnologije v konservatorstvu v 21. stoletju je treba poglobljeno osvetliti s posebnim strokovnim ali znanstvenim posvetom. K njegovi organizaciji naj pristopi Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije in k sodelovanju povabi Slovensko konservatorsko društvo, Slovensko etnološko društvo, Slovenski etnografski muzej, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani in Inštitut za slovensko narodopisje ZRC SAZU.

3. Ministrstvo za kulturo in Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije naj v programih dela za obdobje 2020–2023 zagotovita tudi finančne in kadrovske pogoje za izdajo prve temeljne literature s področja konservatorstva in stavbarstva. Prednost naj imajo interdisciplinarne in medinstitucionalne publikacije.
4. Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije naj svoje zaposlene spodbuja k vpisu na doktorske študije varovanja in ohranjanja kulturne dediščine.
5. Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije naj čim prej poskrbi za sprejem vseh potrebnih strokovnih standardov za konservatorsko in restavratsko delo, za kar je pristojen in se od njega tudi pričakuje.
6. Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije naj oblikuje nabor interdisciplinarnih izobraževalnih vsebin kot del obveznega internega izobraževanja in usposabljanja zaposlenih.
7. Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije naj (v sodelovanju z Inštitutom za slovensko narodopisje ZRC SAZU in Oddelkom za etnologijo in kulturno antropologijo FF) oblikuje nabor nujno potrebnih temeljnih etnoloških raziskav, ki bi etnologom konservatorjem olajšale delo, in s tem seznanili Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport ter skuša doseči, da so pomanjkljivo raziskane topike prioritarno vključene (in njihovi rezultati upoštevani kot kazalnik dosežkov na področju družbenih in kulturnih dejavnosti) v vrednotenje prijav nadaljevanja dosedanjih oziroma, še bolje, pri razpisu morebitnih novih etnoloških programov s strani ARRS.
8. Ministrstvo za kulturo naj z razpisi in s financiranjem programov spodbuja medinstitucionalno sodelovanje na področju varstva in ohranjanja kulturne dediščine.
9. Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije naj se z Oddelkom za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani dogovori o izvajanju obveznih študentskih praks na Zavodu.
10. S prakso izdelovanja konservatorskih načrtov na trgu je treba prekiniti, dokler Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije ne sprejme vseh potrebnih strokovnih standardov. Do takrat naj jih izdelujejo konservatorji omenjenega Zavoda.
11. Etnologe v konservatorski službi naj se bolj intenzivno vključuje v konservatorsko delo v mestih.

¹⁰ Sklepe okrogle mize, ki so bili predhodno posredovani v pregled in dopolnitev vsem udeležencem okrogle mize, sta pripravila Dušan Štepec in Saša Roškar.